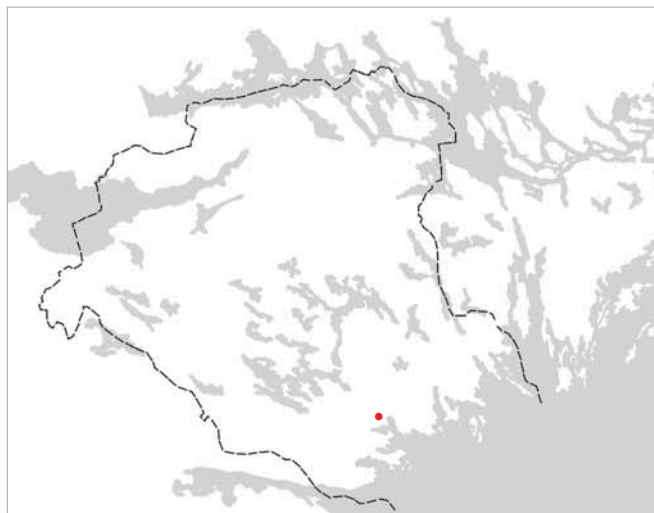

Särskild utredning

Egentliga Påljungshage

Påljungshage 1:22, Helgona socken, Nyköpings kommun,
Södermanlands län.

Mikael Nordin

Särskild utredning

Egentliga Påljungshage

Påljungshage 1:22, Helgona socken, Nyköpings kommun,
Södermanlands län.

Mikael Nordin

med bidrag av:

Patrik Gustafsson

ARKEOLOGISKA MEDDELANDEN 2007:08

© 2007 Sörmlands museum

Beställningar kan göras hos:
Landstinget Sörmland
Kultur & utbildning Sörmland
SÖRMLANDS MUSEUM
Box 314, S-611 26 Nyköping
arkiv.bibliotek@dll.se

Grafisk form och layout: Lars Norberg.
Omslag och inlaga är reproducerad vid Sörmlands museum.
Kart- och ritmaterial: Mikael Nordin
Omslagsbild: Södermanlands län. Utredningsområdets geografiska läge
markerat med röd punkt.

Där inget annat anges har den digitala Fastighetskartan, respektive Gröna
kartan (GSD) för Södermanlands län använts som underlag.

Allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Ärende nr MS2006/01672.

Nyköping 2007

ISSN 1402-9650

Innehåll

Utgångspunkt 5

Syfte och metod 5

Syfte
Metod

Landskap 5

Natur
Kultur

Beskrivning av den särskilda utredning 6

Arkivstudie
Inventeringen
Objektsbeskrivningar

Sammanfattning 10

Referenser 10

Arkiv

Administrativa uppgifter 10

Bilagor 11

1. Schakt- och ruttavell
2. Utredningens resultat med schakten och rutornas placering utmarkerad. Skala 1:1000.
3. Rektifierad karta, ritad av Mårten Johan Rivell 1757 (ägomätning, LMS akt C29-34:1), med utredningsområdet utmarkerat med röd kontur. Skala 1:10 000.

Figur 1. Översiktskarta över Södermanlands län med kommuner, större orter, vägar och angränsande län. Utredningsområdets geografiska belägenhet är markerat med röd kontur. Skala 1:800 000.

Utgångspunkt

Sektor arkeologi vid Sörmlands museum har under perioden 20071107 och 20071113-20071114 genomfört en särskild utredning. Utredningen utfördes med anledning av att Nyköpings kommun planerar en omfattande exploatering av bergsområdet väster och sydväst om bostadsområdet Påljungshage, norr om Nyköping. Exploateringen innefattar så väl bergtäkt som nybyggnation av en handelsplats.

Till skydd för de boende planerar kommunen därför uppförandet av en skyddsvall inom Påljungshage 1:22, Helgona socken, Nyköpings kommun, Södermanlands län. Skyddsvallen och arbetsområdet som kommer att nyttjas för detta, omfattar cirka 3 ha (cirka 29 800 m²) och utgörs av ett flackt åker- eller hagmarksområde med mindre höjdparter i norr och öster.

Ingen tidigare känd fornlämning finns inom det aktuella utredningsområdet, men i samband med tidigare arkeologiska utredningar och undersökningar genomförda under år 2007, har det visat sig att bergsområdet väster om utredningsområdet rymmer rikligt med lämningar från såväl stenålder som järnålder. Detta antyder att nya, idag okända boplatser eller gravar med mera, kan förväntas även inom det aktuella arbetsområdet. Länsstyrelsen behövde därför ett bättre underlag för att kunna ta ställning till om det finns fler fornlämningar i området än de idag kända.

Beslut i ärendet har fattats av länsstyrelsen i Södermanlands län enligt 2 kap 11§ Lagen (1988:950) om kulturminnen mm (1st dnr: 431-15838-2007). Kostnadsansvarig för utredningen var Nyköpings kommun. Ansvarig för den särskilda utredningen var arkeolog Mikael Nordin som också har sammanställt föreliggande rapport. I rapportarbetet så väl som i fältarbetet deltog även arkeolog Patrik Gustafsson.

Syfte och metod

Syfte

Syftet med den särskilda utredningen var att, i enlighet med 2 kap 11§ i Lagen (1988:950) om kulturminnen mm., fastställa om det förekommer fornlämningar inom det av länsstyrelsen angivna utredningsområdet. Den särskilda utredningen skall även ge en fördjupad bild av fornlämningsbeståndet samt utgöra ett beslutsunderlag för länsstyrelsens och kommunens vidare handläggning av ärendet.

Metod

Den särskilda utredningen var uppdelad i två steg. I utredningens *etapp 1* utfördes en genomgång av Fornminnesregistret (FMIS) med tillhörande ekono-

misk karta och den topografiska kartan. Ytterligare kartmaterial har utgjorts av Fastighetskartan (GSD), Jordartskartan och Paleogeografiska kartor (SGU), en ägomätning från 1757 (LMS) och Häradskartan från 1899 (RAK). Uppgifter om lösfynd har studerats i Översiktsdatabasen (SHM) och Sörmlands museums föremålsdatabas (SMA). Genomgången av arkiv- och kartmaterialet gjordes för att få en uppfattning om förutsättningarna för förhistorisk och historisk bebyggelse, samt för att påvisa indikationer på fornlämningar inom området. Därutöver har arkivmaterial och litteratur rörande personen Pål Jung studerats.

Därefter utfördes en inventering av det aktuella utredningsområdet samt en besiktning av tidigare registrerade fornlämningar och kulturlämningar. Under inventeringen konstaterades lämpliga lägen för eventuella förhistoriska boplatser och/eller aktivitetsytor, dessutom sopades och avtorvades hållarna inom området i syfte att konstatera om eventuella hållristningar kunde förekomma på platsen.

Etapp 2. Inom de utpekade boplatslägena (se etapp 1) grävdes dels provgropar för hand, dels sökschakt med hjälp av grävmaskin. Schaktens längd varierade mellan 5 och 32 meter och var cirka 1,5 meter breda. Sökschakten grävdes skiktvis ned till av kultur opåverkad mark. Syftet med sökschaktningen var att spåra ovan mark ej synliga fornlämningar i form av fynd och/eller anläggningar. Provgroparna grävdes för hand inom de områden där aktiviteter från stenålder kunde tänkas förekomma. Valet av metod motiverades av att lämningar från stenålder främst konstitueras av stenartefakter (slaget stenmaterial), vilka lättare kan konstateras vid handgrävning än vid sökschaktning med hjälp av grävmaskin. Framkomligheten för grävmaskinen var till en viss del också styrande i valet av metod. Provgroparna var cirka 0,50 x 0,50 meter i storlek. Syftet med provgroparna var att spåra ovan mark ej synliga fornlämningar i form av fynd och/eller anläggningar.

Samtliga sökchakt och rutor mättes in digitalt med GPS och beskrevs i text. Under utredningen utfördes också fotodokumentation med hjälp av digitalkamera

Landskap

Natur

Området utgörs främst av en öppen flack gräsbevuxen yta, omgärdad av skogsbeväxta mindre höjdparter i alla vädersträck. I öster återfinns därtill ett villaområde som kallas Påljungshage. Utredningsområdet ligger också dikt an i söder mot avfartsvägen från E:4an mot Nyköping Öster och vägen mot Stenbro i väster. Jordmännen består i huvudsak av varvig lera, morän och därtill förekommer berg i dagen. Höjderna inom utredningsområdet varierar mellan 30 meter och 35 meter över havet.

Kultur

Inom utredningsområdet finns inga sedan tidigare kända fornlämningar och inte heller har några arkeologiska arbeten utförts inom området

Området framträdde ur havet för första gången mellan cirka 4000 f.Kr och 3000 f.Kr. Under slutet på tidig- och början av mellanneolitikum utgjorde planområdet en del av östra Mellansveriges södra mellanskärgård (SGU). Höjderna över havet, tillsammans med topografin och geologin, möjliggör alltså bosättningar från och med neolitikum. Under bronsålder låg utredningsområdet i den sydöstra delen av Nyköpingsåns dåvarande breda mynningsområde. Till detta skede kan skålgropsförekomster, rösen och skärvtenshögar i planområdets närhet knytas. Flera gravar och gravfält från järnåldern, i planområdets omgivning, pekar på en relativt tätbefolkad bygd under denna tidsperiod. Lämpliga lägen för boplatser och ytterligare okända gravar etc. ansågs därför kunna finnas inom utredningsområdet.

Norr om utredningsområdet återfinns det till exempel ett område rikt på stensättningar (Helgona 58:1, 59:1, 60:1-3, 61:1-4 & 94:1-2). På ett högt berg söder om utredningsområdet återfinns ett röse (Helgona 57:1).

I närområdet genomförde Sörmlands museum tidigare under år 2007 en särskild utredning, i området direkt väster om det nu aktuella utredningsområdet (Nordin 2007). Vid den utförda utredningen påträffades bland annat en stenåldersboplatz (Helgona 331), ett antal stensättningar (Helgona 325 och 326), en skålgropslokal (Helgona 332) i anslutning till områden med äldre åkermark och flera odlingsrösen samt gränsmärken (Helgona 319-324 & 329-330).

Den ovan refererade utredningen resulterade i en arkeologisk förundersökning och särskild undersökning av en stenåldersboplatz (Helgona 331) och ett gravfält (i anslutning till den tidigare kända graven Helgona 220). Undersökningen av stenåldersboplatsen och gravfältet är nyligen avslutade. Ansvarig för de bägge undersökningarna var SAU. Därtill gjordes ytterligare en särskild utredning av SAU under sommaren 2007 i ett angränsande område i norr, som resulterade i ytterligare en arkeologisk förundersökning samt särskild undersökning av ett flertal gravar. Dessa gravar undersöktes av UV-mitt under hösten år 2007.

Beskrivning av den särskilda utredningen

Arkivstudie

På en karta ritad av Märten Johan Rivell år 1757 (ägömätning, LMS akt C29-34:1) återfinns utredningsområdet inom en äga benämnd ”Paúl Júngs hage”,

området utgörs främst av hagmark (se bilaga 3). Denna äga har förmodligen fått sitt namn efter en av Nyköpings stads mer förmögna borgare runt sekelskiftet mellan 1500- och 1600-talet, vid namn Pål Jung (då enhetlig stavning inte är vanlig vid denna tid förekommer Paulus, Påhl, Påvel med flera stavningar i handlingarna, troligen avses dock samma person).

I införseljournalen 1590 uppges att en Paulus Jung, en skotte, har importerat varor till Nyköping. Förmodligen är denna Paulus Jung densamma som Påvel Jung som från och med 1593 dyker upp i källmaterialet som borgare i Nyköping (Öhman 1973 s. 176). Pål Jung var en handelsman som levererade varor till Nyköpingshus och armén. Han försåg även armén med reda pengar. Ersättning för levererade varor och pengar utgick i form av bland annat smör från Småland, järn, vitriol, svavel, alun, med mera från bland annat Närke (Öhman 1973 s. 213ff). Pål Jung blev därmed en av Nyköpings nio högst taxerade medborgare (Öhman 1973 s. 175).

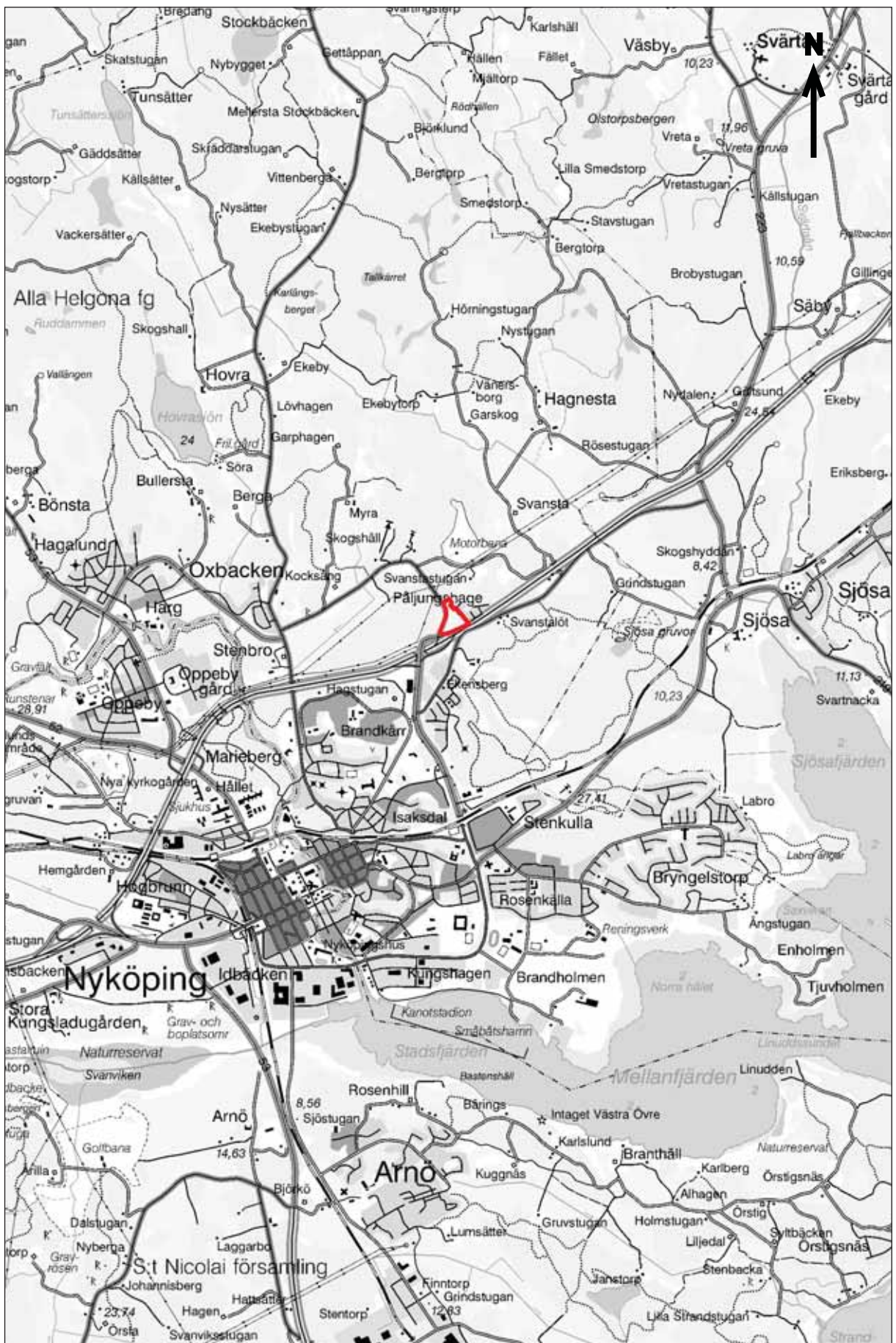
År 1610 köper Pål Jung en gravplats i S:t Nikolai kyrka, gravplats nr 16 (Indebetou 1874 s. 69) och år 1611 finns sedan den sista noteringen om att han gjort affärer (Öhman 1973 s. 216). År 1613 omnämns hans änka i skattelängden varför man får förmoda att Pål Jung dör någon gång mellan 1611 och 1613 och begravs i S:t Nikolai kyrka (SMA).

Inventeringen

Under inventeringen påträffades det inom och i anslutning till utredningsområdet sammanlagt nio objekt av varierande karaktär (se bilaga 2). Majoriteten (sju stycken, objekt 1-7) utgjordes av kulturhistoriska lämningar från historisk tid i form av röjningsrösen, medan de resterande två utgjordes av områden som utifrån topografiskt läge samt närhet till tidigare påträffade fynd och registrerade fornlämningar bedömdes som möjliga boplatzlägen (objekt 8-9).

Objekt 8 utgjorde ett passande läge för stenåldersbosättning och begränsas av vad som idag kan kallas skogsmark. Vid sidan av en mycket stor mängd spadstick grävdes två provgropar inom objekt 8. Materialet sållades för att om möjligt fånga upp ett eventuellt fyndmaterial. Styrande för valet av undersökningsmetod var också det faktum att träden växte alltför tätt för att det skulle vara möjligt att få fram grävmaskinen till objektet.

Objekt 9 begränsas av åkermarkens utbredning och tillsammans inbegriper dessa objekt hela utredningsområdet och alla de övriga objekten. Objekt 9 undersöktes genom att sökschakt grävdes skiktvis ned till steril nivå med hjälp av en traktorgrävare. Sammanlagt grävdes 20 sökschakt på detta sätt inom objekt 9. För närmare information angående sökschaktens placering och innehåll, hänvisas till Resultattabell (s. 8 samt bilaga 1 och 2). Samtliga hållar som förekom inom utredningsområ-

Figur 2. Utdrag ur Gröna kartans blad (GSD) Nyköping 09 H SV med utredningsområdet markerat med röd kontur. Skala 1:50 000.

Figur 3. Vy över utredningsområdet mot nordost. I bakgrunden syns villaområdet "Påljungshage". Foto: Patrik Gustafsson 2007, Sörmlands museum.

Figur 4. Objekt 1, odlingsröse mot söder. Foto: Patrik Gustafsson 2007, Sörmlands museum.

Figur 5. Vy över utredningsområdet mot nordost den sista inventeringsdagen. På bilden syns författaren. Foto: Patrik Gustafsson 2007, Sörmlands museum.

det kontrollerades också med avseende på hållristningar genom att de till delar avtorvades och borstades rena.

Objektsbeskrivningar

Objekt 1. Røjningsröse. (X6517584, Y1570928). Objektet som är cirka 8×4 meter stort (SV-NO) utgörs av røjningsten (ca 0,2-0,5 m stora) uppkastad på ett mindre impediment med berg i dagen. Objektet är beväxt med nypon och en rönn (se figur 4).

Objekt 2. Røjningsröse. (X6517657, Y1570988). Objektet som är cirka 6 meter i diameter utgörs av røjningsten (ca 0,1-0,3 m stora) uppkastad mot ett mindre block. Objektet är beväxt med hallon.

Objekt 3. Røjningsröse. (X6517660, Y1570973). Objektet som är cirka 3 meter i diameter och utgörs av røjningsten (ca 0,1-0,3 m stora) uppkastad på en mindre håll. Objektet har en något oregelbunden form.

Objekt 4. Røjningsröse. (X6517653, Y1570966). Objektet som är cirka 5 meter i diameter och utgörs av røjningsten (ca 0,1-0,3 m stora) uppkastad på en mindre håll. Objektet har en något oregelbunden form.

Objekt 5. Røjningsröse. (X6517693, Y1570979). Objektet som är cirka 20×15 meter stort (NV-SO) utgörs av røjningsten (ca 0,2-0,5 m stora) uppkastad på ett impediment med berg i dagen. Objektet är beväxt med lövträd.

Objekt 6. Røjningsröse. (X6517705, Y1570989). Objektet som är cirka 20×10 meter stort (NV-SO) utgörs av røjningsten (ca 0,2-0,5 m stora) uppkastad på ett impediment med berg i dagen. Objektet är beväxt med lövträd.

Objekt 7. Røjningsröse. (X6517766, Y1570937). Objektet som är cirka 2 meter i diameter utgörs av övertorvad røjningsten (ca 0,2-0,5 m stora). Objektet är beläget i en svag sandig sluttning inom objekt 7. Objektet avtorvades delvis för att säkerställa det inte rörde sig om en grav. Stenansamlingen saknar dock tydlig kantkedja och har en kraftigt oregelbunden form. Därtill är stenpackningen endast tätpackad i den centrala delen av objektet. Förekomsten av en tydlig stenpackning gör att man ändå att lämningen bedöms utgöras av odlingssten.

Objekt 8. Boplatsläge. (X6517741, Y1570950). Objektet som är cirka 50×70 meter stort (SSV-NNO) utgörs en sydvänd siltig /sandig sluttning i skogsmark. Objektet utgör en passande yta för förhistorisk bosättning, främst med avseende på yngre stenålder. I den nordöstra delen av objektet, som utgörs av en mindre topografisk hylla, är jordmånen sandigare än vad den är i den centrala delen av objektet. I objektets sydvästra del finns en mindre sank yta. Objektet är beväxt med tall, gran, asp och björk (se figur 3 och 5). Vid sidan av en mycket stor mängd spadstick grävdes två kvartsmeter stora provrutor inom objekt 8 (R1-2). Inget av antikvariskt intresse framkom.

Objekt 9. Boplatsläge. (X6517609, Y1570992). Objektet utgörs av en ca 200×200 meter stor sydvänd yta i åkermark. Framförallt i de västra och norra delarna av objektet finns hyllor som kan utgöra passande lägen för förhistorisk bosättning, främst med avseende på brons- och järnålder. Sammanlagt grävdes 20 sökschakt inom objekt 9 (S1-20). I den mellersta delen av schakt 19 framkom ett stenlyft och bränd lera. Leran har förmodligen bränts i samband med en rotbrand. Inget av antikvariskt intresse framkom.

Resultattabell

Objekts nr	Kategori	Källa	Ruta/Schakt	Status	Åtgärdsförslag
1	Røjningsröse	Inventering	-	Övrig kulturhistorisk lämning	Undvikes/Ingen åtgärd
2	Røjningsröse	Inventering	-	Övrig kulturhistorisk lämning	Undvikes/Ingen åtgärd
3	Røjningsröse	Inventering	-	Övrig kulturhistorisk lämning	Undvikes/Ingen åtgärd
4	Røjningsröse	Inventering	-	Övrig kulturhistorisk lämning	Undvikes/Ingen åtgärd
5	Røjningsröse	Inventering	-	Övrig kulturhistorisk lämning	Undvikes/Ingen åtgärd
6	Røjningsröse	Inventering	-	Övrig kulturhistorisk lämning	Undvikes/Ingen åtgärd
7	Røjningsröse	Inventering	-	Övrig kulturhistorisk lämning	Undvikes/Ingen åtgärd
8	Boplatsläge	Inventering/K&A	R1-2	Inventeringsobjekt	Ingen åtgärd
9	Boplatsläge	Inventering/K&A	S1-20	Inventeringsobjekt	Ingen åtgärd

Förkortning

K&A = Kart- och arkivstudie

Sammanfattning

Sektor arkeologi vid Sörmlands museum har under perioden 20071107 och 20071113-20071114 genomfört en särskild utredning. Utredningen utfördes med anledning av att Nyköpings kommun planerar en omfattande exploatering av bergsområdet väster och sydväst om bostadsområdet Påljungshage, norr om Nyköping. Exploateringen utgörs bland annat av en handelsplats.

Under den särskilda utredningens etapp 1, påträffades inom och i anslutning till det aktuella utredningsområdet sammanlagt nio objekt. Två objekt utgjordes av områden som utifrån topografiskt läge, samt närhet till tidigare påträffade fynd och registrerade fornlämningar bedömdes kunna vara möjliga boplatsslägen (objekt 8-9). Resterande sju objekt utgjordes av kulturhistoriska lämningar från historisk/nyare tid i form av röjningsrösen (objekt 1-7).

Vid sökschaktning inom de boplatsslägen som konstaterats under etapp 1 upptogs 20 sökschakt. Dock påträffades inga anläggningar eller fynd, eller något annat av antikvariskt intresse. Resultatet redovisas i Resultattabell samt i bifogade bilagor. Beslut om vidare åtgärder fattas av länsstyrelsen i Södermanlands län.

Referenser

Gröna kartan, Södermanlands län. *Geografiska Sverigedata* (GSD).. Kartförlaget, Gävle. 1996.

Digitala fastighetskartan, Södermanlands län. Lantmäteriet, Gävle.

Indebetou, Harald Otto. 1874. *Nyköpings minnen. Häfte 1: Från äldsta tider til och med 1665 års brand*. P. M. F. Lundbergs tryckeri. Nyköping.

Informationssystemet om fornminnen (FMIS)
Helgona socken, Södermanlands län. Riksantikvarie ämbetet. Datauttag 2007-10-25.

Nordin, Mikael. 2007. *Påljungshage. Stenbro 1:8, Helgona Svansta 1:2, mfl., Helgona socken, Nyköpings kommun, Södermanlands län. Särskild utredning*. Sörmlands museum. Arkeologiska meddelanden 2007:05. Nyköping.

Sveriges Geologiska Undersökning (SGU).
Jordartskartan. 9H Nyköping SV. Serie Ae nr. 11. Skala 1: 50 000.

Strandlinjekarta beräknad med en numerisk modell utvecklad vid SGU. Medgivande: Dnr 30-1495/2003 & 30-1692/2004.

Öhman, Christer. 1973. "Nyköping och hertigdömet 1568-1622." I: *Nyköpings stads historia 1. Medeltid och vasatid intill 1622*. Red: Dahlgren, Stellan. Nyköpings kommuns stadshistoriekommité. Nyköping.

Arkiv

Lantmäteriets digitala arkiv (LMS)
LMS akt C29-34:1. Ägomätning över Helgona Svansta nr 1-3. Upprättad av Mårten Johan Rivell år 1757.

Lantmäteriets digitala arkiv (RAK)
RAK id 112-56-5. Häradsekonomiska kartan över Nyköping. Upprättad 1897-1901.

Statens historiska museum (SHM).
Översiktsdatabasen, SHMs digitala föremålsdatabas ..

Sörmlands museums arkiv (SMA)
Forskningsarkiv F5:58. Avskrift av "Mantalett oppå Elfbårgz Contibutionen aff Nyköpings stad pro anno 1613".

Sörmlands museums föremålsdatabas.

Administrativa uppgifter

Rapporten ingår i Sörmlands museums rapportserie: Arkeologiska meddelanden 2007:08
Södermanlands museums dnr: KN-KUS07-346
Länsstyrelsens dnr: 431-15838-2007
Tid för undersökningen: 20071107, 20071113-20071114
Personal: Arkeologer Mikael Nordin och Patrik Gustafsson. Grävmaskinist Lars Johansson
Belägenhet: Ekonomisk karta över Sverige 09H3e. Upprättad av Rikets allmänna kartverk. Skala 1:10 000.
x6517520 y157890 (SV)
Koordinatsystem: RT 90 2,5 gon Väst.
Höjdsystem: RH 90.
Utredningsområde: 29 800 m².

Dokumentationsmaterial förvaras i Sörmlands museums arkiv.

Bilagor

1. Schakt- och ruttavell

Schakt/Ruta	Objekt	Längd (m)	Djup (m)	Terräng	Jordmån	Kommentar	X	Y
S1	9	5	0,4	Åkermark	Lera		6517586,0	1571076,6
S2	9	5	0,4	Åkermark	Lera		6517593,7	1571043,3
S3	9	5	0,4	Åkermark	Lera		6517600,6	1571019,3
S4	9	5	0,4	Åkermark	Lera		6517635,6	1571031,1
S5	9	8	0,5	Åkermark	Morän	Lerig morän	6517670,2	1571034,3
S6	9	5	0,4	Åkermark	Lera		6517625,6	1570982,1
S7	9	9	0,4	Åkermark	Lera	Täckdike	6517571,1	1570972,3
S8	9	9	0,4	Åkermark	Lera		6517541,5	1570933,4
S9	9	12	0,3	Åkermark	Lera		6517566,2	1570925,2
S10	9	8	0,3	Åkermark	Lera		6517582,1	1570940,1
S11	9	8	0,3	Åkermark	Lera		6517593,4	1570935,4
S12	9	5	0,3	Åkermark	Lera		6517619,6	1570945,7
S13	9	13	0,3	Åkermark	Lera	Sandinslag i lera	6517653,4	1570957,4
S14	9	19	0,4	Åkermark	Lera		6517650,0	1570978,9
S15	9	10	0,4	Åkermark	Lera		6517649,5	1570990,6
S16	9	11	0,4	Åkermark	Silt		6517666,1	1571001,5
S17	9	8	0,4	Åkermark	Lera		6517680,2	1571010,4
S18	9	32	0,5	Åkermark	Silt		6517674,6	1570972,4
S19	9	28	0,3	Skogsmark	Morän	Bränd lera och stenlyft, rotbrand	6517700,8	1570976,0
S20	9	8	0,4	Åkermark	Lera		6517558,3	1570998,9
R1	8	0,5	0,3	Skogsmark	Sand		6517774,3	1570964,5
R2	8	0,5	0,3	Skogsmark	Silt	Sandig silt, plöjt?	6517774,7	1570955,8